

Suursiivousta suomalaisen proosan kamarissa

Markku Eskelinen, *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Helsinki: Siltala 2016, 599 s.

Markku Eskelisen teoksen *Raukoilla rajoilla* voi nähdä vastineena Olavi Paavolaisen *Suursiivoukselle*. Siinä missä Paavolainen osoitti oman aikansa suomalaisen kirjallisuuden rajoittuneisuuden, näköalattomuuden ja tyylittömyyden, Eskelinen tekee saman suomenkielisellet proosalle – hänen aineistonsa vain on huomattavasti laajempi ja kattaa ajallisesti koko Suomen kirjallisuushistorian. Paavolaisen ja Eskelisen kirjoitustyyliäkin on paljon samaa. Kummankin esitystapaa luonnehtii kiihkeys, suoranainen suuttumus, tuomioiden jakelu suuntaan jos toiseenkin. Kritiikki ei kohdistu vain yksittäisiin kirjailijoihin vaan laajempiinkin ryhmiin, yhtä lailla fennomaaneihin kuin marxilaisiin ja uusstalinisteihin.

Kritiikin kohteita ovat esimerkiksi F.E. Sillanpään romaanit, joita Eskelinen pitää yliarvostettuina. Juhani Aho saa tunnustusta lähinnä siitä, että oli kehittänyt suomea taipuisaksi ja ilmeikkääksi, mutta muuten suurin osa hänen tuotannostaan jää vähemmän arvokkaaksi. Uudemmasta kirjallisuudesta Eskelinen ivaa ensin Lassi Nummen *Maiseman* ”tahattoman koomisia tai infantiileja vaikutelmia luovaa kieltä”, ja katsoo sitten *Viban* menevän psykologisesti pitemmälle, mutta psykologiaa käsitellään siinä sellaisilla tavoilla, jotka saavat *Maiseman* vaikutta-

maan jopa kiinnostavammalta ja paremmalta kukkineen päivineen (s. 406–407). Toisaalta aivan toisessa yhteydessä (s. 31) Nummen *Kulku* osoittautuu ”modernin avoimeksi”. August Ahlqvist saa tietenkin kuulla kunniansa, mutta toisaalta Eskelinen osoittaa ymmärtämystä tämän proosatekstejä kohtaan (s. 53–55).

Jos kohta Eskelinen houkuttelee lukemaan joitakin hänen arvostamiaan teoksia, mieli tekee kieltämättä lukea myös hänen inhoamiaan teoksia ja tarkistaa, ovatko ne todella niin huonoja. Eskelinen on pannut merkille myös sen, miten eräät onnistuneen kokeellisen linjan romaanin kirjoittaneet ovat ilmeisesti nuivan vastaanoton pelästyttäminä siirtyneet perinteellisemmille linjoille. Näitä ovat *Tohtori Finckelmannin* kirjoittaja Jorma Korpela ja *Kuin lähdön* kirjoittaja Iikka Vuotila. Erkki Wessmanin tuotanto tyrehtyi kokonaan negatiivisen kritiikin johdosta.

Teoksensa Kiitokset-osastossa Eskelinen mainitsee varhaisesta suunnitelmastaan kirjoittaa ”vähänkään kokeellisen suomalaisen proosakirjallisuuden epäjatkuva historia”. Tämän suunnitelman jäljet on selvästi nähtävissä nyt valmistuneessa teoksessa. Tekijä seuraa ennen kaikkea suomalaiseen proosaan jotakin uutta ja etenkin kokeellista tuoneita teoksia, jotka monesti ovat saaneet kritiikkiä ja ymmärtämättömyyttä osakseen tai jääneet suorastaan marginaaliin; samalla hän suhteuttaa niitä myös tavalla tai toisella perinteellisempään kirjallisuuteen.

Siinä missä Paavolainen joutui siivoamaan pois suuren määrän kirjallisuutta, Eskelinen suorittaa myös kirjallisuuden

kamarin uudelleen kalustamista – käyttäkseni kuvakieltä, jota hän hyvin voisi ivailta. Aleksis Kiven, Joel Lehtosen ja Volter Kilven ohella Eskelisen arvostamaan linjaan kuuluvat esimerkiksi Teuvo Pakkalan *Pieni elämäntarina*, L. Onervan *Mirdja*, Irmari Rantamalan *Harhama*, Korpelan *Tohtori Finckelmann*, Markku Lahtelan *Sirkus*, Paavo Haavikon *Barriniminen mies*, Kari Aronpuron *Aperitiiff – avoin kaupunki*, Hans Selon *Diiva* ja *Pilvihipiäinen* sekä Mariaana Jäntin *Amorfaana*. Mukana on myös esimerkiksi Sinikka Kallio-Visapään *Kolme vuorokautta*. Lisäksi Eskelinen on nostanut esille useita työläiskirjailijoiden tekstejä.

Vaikka kokeelliset teokset ovat Eskelisen arvostusten keskiössä, myös eräät kerronnaltaan suhteellisen perinteelliset kirjailijat ovat voineet saada positiivisen arvion nimenomaan yhteiskunnallisten avaustensa takia. Näitä on ennen kaikkea Pentti Haanpää, jonka vaikuttavuus perustuu ”poikkeusyksilöiden, veijareiden ja sivustakatsojien ironisen ja sarkastisen kielen läpi suodattuviin havaintoihin niistä todellisuuden piirteistä, joita useimmat aikalaiset huolellisesti varoivat havaitsemasta, ymmärtämästä ja käsittelemästä” (s. 263). Haanpää oli omalla aikanaan yksi niitä harvoja ajankohdan kirjailijoita, jotka eivät hurahtaneet aikalaisideologioihin (s. 300).

Raukoilla rajoilla houkuttelee lukemaan uudestaan monia teoksia samoin kuin lukemaan unohdettuja. Etenkin käsittelemistään unohdetuista teoksista Eskelinen on esittänyt sattuvia sitaatteja. Mainittakoon vain sitaatti Heikki Meri-

läisen teoksesta *Korpelan Tapani* (s. 145–147) ja Neuvostoliitossa teloitettun Lauri Luodon teoksesta *Pakolaisena* siteerattu, korpakka-sanan merkitystä selventävä alaviite (s. 282–283).

Yhtä kiinnostavaa kuin se, keitä prosaisteja on mukana, on se, ketkä on jätetty pois. Eskelisen proosakirjallisuuden historiaan ei ole joitain mainintoja lukuun ottamatta päässyt pitkälti toistastataa teosta kirjoittanut Hannu Mäkelä, jonka tuotteliaisuus on palkittu akateemikon arvonimellä. Kokonaan poissa tai vain lyhyen maininnan varassa ovat myös esimerkiksi Eeva Joenpelto, Antti Hyry, Antti Tuuri ja Kari Hotakainen.

Raukoilla rajoilla sisältää useita onnintuneita kokonaisarvioita sekä yksittäisistä teoksista että yksittäisistä kirjailijoista. *Seitsemästä veljeksestä* Eskelinen pystyy muutamalla sivulla sanomaan olennaisempia asioita kuin moni Kivistä kirjoitettu laajempi esitys. Lisäksi mainittakoon Tatu Vaaskiven historiallinen romaani *Yksinvalti*, jonka aseman suomalaisen historiallisen romaanin kehityksessä Eskelinen on sattuvasti luonnehtinut. Pentti Saarikosken proosa puolestaan saa ansaitsemansa vähättelevän arvion – vaikka siihen joitain huomionarvoisia jaksoja sisältyykin.

Yksittäisten kirjailijoiden tuotannon kokonaisarvioista mielenkiintoisimpia on Olavi Paavolaisen tarkastelu. Voi vaikuttaa erikoiselta, että häntä käsitellään 25 sivun verran eli enemmän kuin ketään muuta kirjailijaa, mutta käydessään hänen teoksensa yksi kerrallaan läpi Eskelinen asettaa ne monessa suhteessa oikeaan

arvoonsa. Paavolaisen tärkeimmäksi teokseksi hän nimeää *Synkän yksinpubelun*. Arvostusta on saanut myös Aino Kallas (s. 289–292), vaikka tämä ei ymmärtänytäkään Virginia Woolfia tai James Joycea (Kallaksen synnit tässä suhteessa on erikseen dokumentoitu). Kiinnostavasti esillä on myös Heikki Toppilan varhaisempi tuotanto (s. 293–294). Elmer Diktonius olisi ansainnut tulla käsitellyksi, koska kirjailijan itsensä tekemää *Janne Kubikin* suomenkielistä versiota on pidetty jopa ruotsinkielistä teosta parempana. Suomen historiakuvan kannalta Eskelinen pitää eräitä kirjailijoita keskeisinä – hän mainitsee suorastaan Linnan-Haavikon-Meren linjasta.

Eskelisen kirjan rajauksiin kuuluu keskittyminen suomenkieliseen proosaan. Kaunokirjallisuuden ohella myös asiaproosa kuuluu käsiteltävään aineistoon. Käytännössä asiaproosaa on voitu käsitellä vähemmän, mutta Eskelisellä on kuitenkin olennaista sanottava varsinkin esseistiikasta, sanomalehtikirjoittelusta ja historiallisesta kirjallisuudesta. Keskeisenä lajina esillä oleva romaani on käsitetty laajassa merkityksessä; sen piiriin on laskettu myös joukko laajempia mutta tavallisesti novelleiksi luokiteltuja tekstejä.

Yhden keskeisen linjan teoksessa muodostaa eräiden tyyliuuntien, ennen kaikkea realismin sekä modernismin ja postmodernismin tarkastelu. Suhteuttaessaan niitä ulkomaiseen kehitykseen Eskelinen osoittaa sen rajoittuneisuuden, mikä noihin suuntauksiin nimetyillä romaaneilla Suomessa oli – hän puhuu

bonsai- ja ikeamodernismista. Toisaalta hän osoittaa myös tutkijoiden rajoittuneisuuden ja puutteet kyseisten suuntausten analysoinnissa.

Muuten Eskelinen soveltaa erilaisia lähestymistapoja. Hän vaihtelee näkökulmaansa teosten retorisisista ja tyyllillisistä aspekteista temaattisiin ja poliittisiin. Samalla hän ottaa kantaa niihin käsityksiin, joita tähänastinen kirjallisuushistorian kirjoitus on esittänyt. Kun suomalaista kirjallisuutta ei historian muodossa ole juuri tarkasteltu nimenomaan proosan kannalta ja kun *Raukoilla rajoilla* on myös suoranainen kiistakirjoitus, tätä eklektisyyttä voi pitää ymmärrettävänä ja suotavanakin, vaikka sitä muuten voisi pitää puutteena. Proosaa sellaisenaan on tois-taiseksi oikeastaan tarkasteltu eräiltä osin lähinnä *Suomen kirjallisuuden* viidennessä osassa, Joel Lehtosesta Antti Hyryyn, romaanin ja novellin lajikatsauksissa saman teoksen kahdeksannessa osassa sekä Juhani Niemen suppeassa teoksessa *Proosan murros*, joka tosin saa Eskeliseltä voimakasta kritiikkiä. Sinänsä proosan historia voitaisiin kirjoittaa eri tavoin, alkaen proosatyylin historiasta, joka on esillä alan klassisimmassa teoksessa, Eduard Nordenin teoksessa *Die antike Kunstprosa*. Yhden mahdollisuuden on tarjonnut *Suomen kirjallisuuden* kahdeksannessa osassa oleva Leevi Valkaman katsaus romaanin kehitykseen; siinä lähtökohtana ovat F. K. Stanzelin romaanityypit.

Eskelisen teoksen yksi ansio on siinä, että huomiota on kiinnitetty eräisiin kirjallisuutta koskeviin tai sivuaviin

instituutioihin. Eskelinen vie pohjan suomalaisten paljon ylistetyttä luku- ja kirjoitustaidolta korostamalla, miten vähäistä ja rajoittunutta se itse asiassa varsinkin kirjoitustaidon osalta oli. Näkemykselle löytynee tukea uudemmassa tutkimuksesta. Aiheellisesti on huomioitu myös *Arvosteleva kirjaluetelo*, jonka lyhyiden arvioiden perusteella Suomen kirjastot vuosikymmenien ajan tekivät hankintaratkaisujaan.

Parin sivun verran Eskelinen tarkastelee lainsäädännön osuutta, painovapauslakia, vuoden 1934 ns. kiihotuslakia ja sota-ajan sotasensuuria. Lainkäyttö tulee esille myös eräiden kirjailijoiden kohdalla. Aihepiiriä voitaisiin jatkaa vielä tarkastelemalla yksittäisten lakimiesten ja oikeustieteen (etenkin rikosoikeuden!) professorien toimintaa kirjallisuuden sensuroinnissa. Ajattelen tässä yhteydessä etenkin Brynolf Honkasaloa ja Olavi Honkaa sekä Bruno A. Salmialaa, jolle Tuomas Anhava *Parnassossa* joutui esittämään kokonaisen listan seksuaalimoraalia käsittelevää uudempaa peruskirjallisuutta.

Raukoilla rajoilla on sattuva *memento*, muistutus tähänastisen kirjallisuushistorian kirjoituksen ja kirjallisuuden alan toimijoiden unohduksista ja laiminlyönneistä. Näitä laiminlyönnejä on esimerkiksi se, että suuri määrä Algot Untolan tekstejä on edelleen julkaisematta tai että Hans Selon monien tekstien on annettu kadota teille tietymättömille.

Paitsi että Eskelisen teos on *memento*, se on myös monessa suhteessa *anateema*, syytöspuhe akateemista tutkimusta vas-

taan. Erityisesti kritiikin kohteina ovat kotimaisen kirjallisuuden professorit Maria-Liisa Nevala, Juhani Niemi ja Pirjo Lyytikäinen. Osansa saavat myös ”teoriarajoitteinen” Kai Laitinen sekä vanhemmat estetiikan ja yleisen kirjallisuuden edustajat V. A. Koskenniemi, K. S. Laurila, Eino Railo ja Rafael Koskimies. Yliopistollisen tutkimuksen ulkopuolisista kirjallisuuden alan vaikuttajista Eskelinen kohdistaa kritiikkinsä etenkin Tuomas Anhavaan, kun taas Alex Matson saa arvostusta. Kyse ei Eskelisen esimerkkien valossa ole ainoastaan tavalla tai toisella puutteellisesta tutkimuksesta vaan Eino Kauppisen tapauksessa suorastaan epäeettisestä toiminnasta tämän tavassa julkaista Pentti Haanpään tekstejä. Kritiikkiä saavat osakseen myös eräät ulkomaiset tutkijat, kuten Mihail Bahtin ja ”nojatuolimarxilaiset kulttuurintutkijat” Fredric Jameson ja Terry Eagleton.

Eskelisen kritiikki ei kohdistu vain kirjallisuudentutkijoihin. Arvostelun kohteena ovat etenkin Kaarle Krohnin ja Jalmari Jaakkolan kaltaiset tiedemiehet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saa moitteita liiallisesta ja yksipuolisesta keskittymisestä kansanrunouteen.

Kritiikkiä esittäessään Eskelinen ei tyydy vain asia-argumentteihin vaan alleviivaa sanottavaansa erilaisia retorisia keinoja käyttäen. Erityisesti hän suosii kolmin- ja jopa nelinkertaisten rinnastusten käyttöä pitkiksi venyvissä virkkeissä: ”[- -] suomalaiset uusstalinistit ajattelivat, kuvittelivat ja suunnittelivat innokkaan opportunistisesti tulevaisuutta ja etenkin

omaa tulevaisuuttaan Neuvostoliiton voittoon päättymään determinoidussa maailmanhistoriassa, mikä näkyy onanoivan vallankumousromantiikan, uskonvarman narsistis-leninistisen didaktiikan, huonosti tai ei lainkaan piilotetun voiman ja väkivallan ihailun ja niillä uhkailun sekä suuruudenhulluutta hipovan poliittisen tärkeilyn etovana yhdistelmänä kulttuuriryöntekijöiden kömpelön retoriikan, inflatoristen iskulauseiden ja dogmaattisen tylsämielisyyden muutenkin raskauttamassa propaganda-aherruksessa.” (s. 488). Lukija olisi kieltämättä vähemmälläkin uskonut. *Raukoilla rajoilla* osoittaa mieltään aikaisempaa kirjallisuushistoriankirjoitusta kohtaan numeroimalla vain joka toisen sivun, olemalla (tarkoituksellisesti?) huolimaton nimien oikeinkirjoituksen suhteen ja jättämällä nimihakemiston pois. Pamflettityylin ohella teoksella on myös didaktinen aspektinsa taulukoiden ja kaavioiden muodossa.

Eräissä kohdissa Eskelisen olisi toivonut esittävän väitteilleen laajempia perusteluja. Kun hän esimerkiksi katsoo Suomen joutumisen Venäjän yhteyteen merkinneen onnettomuutta, hän arvelee, että Suomi ja sen kulttuuri olisivat kehittyneet positiivisemmin Ruotsin yhteydessä. Suuriruhtinaskunnan ajalla vallitsi Eskelisen mukaan ”tolkuton takaperoisuus” (s. 124) Ruotsiin nähden. Näkemys on kiinnostavalla tavalla täysin vastakkainen esimerkiksi Matti Klingen näkemyksille; Klingehän on teoksessaan *Keisarin Suomi* (1997) ja muissa yhteyksissä koros-

tanut sitä, mitä kaikkea kehitystä Suomi koki Venäjän vallan aikana ja mitä positiivista Suomi sai Venäjän taholta. Ero kahden näkemyksen välillä selittyy ainakin osittain sillä, että Eskelinen on tarkastellut laajempien kansankerrosten elämää Klingen keskittyessä paljolti eliittiin. Eskelinen ei toisaalta ryhdy pohtimaan, miten suomen kielelle olisi käynyt, jos Suomi olisi pysynyt Ruotsin yhteydessä. Nythän tiedetään, että Venäjä-yhteys oli suomen kielen kannalta edullinen, koska uusien vallanpitäjien kannatti suosia suomea, jotta maa pysyisi erillään Ruotsista. Sitä paitsi Eskelinen ei ole ottanut huomioon sitä taloudellista kehitystä, mikä Suomessa autonomian aikana tapahtui 1860-luvun nälkävuosien jälkeen.

Siihen nähden, että Eskelinen valitsee Suomen joutumista erilleen Ruotsista, on kiinnostavaa ja samalla erikoista, että hän voimakkaasti arvostelee ruotsinkielisiä kirjailijoita, niin J.L. Runebergiä kuin Zacharias Topeliustakin. Runeberg-kritiikissään, joka tosin on vain pieni sivujuonne teoksessa, Eskelinen näyttää tulevan lähelle amerikkalaista George C. Schoolfieldiä, joka on puhunut Runebergin rajoittuneisuudesta. Eskelisen Topelius-kritiikki kohdistuu tämän kaunokirjalliseen tuotantoon. Mutta muuttuisiko kokonaiskuva, jos huomioon otettaisiin Topeliuksen varhainen toiminta lehtimiehenä?

Negatiivisia arviointeja esittäessään Eskelinen ei juuri pyrikään ymmärtämään kritiikin kohteiden tarkoituseriä ja toiminnan motiiveja tai heidän asemaansa

oman aikansa ideologisessa ympäristössä. Vaarana on presentismi, menneisyyden arviointi nykyajan lähtökohdista käsin. Näin ollen etenkin fennomaanit joutuvat negatiiviseen valoon. J.V. Snellman puolestaan esiintyy vain 1860-luvun katovuosien kohdalla – oikeastaan syyllisenä nälänhätään. Oiva Turpeisen teos *Nälkä vai tauti tappoi? Kaubunvuodet 1866–1868* (1986) osoittaa kuitenkin havainnollisesti, miten vaikeassa ja osin ennakoimattomassa tilanteessa Snellman ja muut tuolloiset virkamiehet toimivat – sinänsä utterasti, tosin virheellisiinkin ratkaisuihin päätyen. Mutta muuten Turpeisen kuvaus tuon ajan kurjista oloista on lähes sama kuin Eskelisen (s. 92) siteeraaman Pietari Päivärinnan. Suomalaisia kirjallisuudentutkijoita Eskelinen sijoittaa jonkin verran oman aikansa kontekstiin, mutta lähinnä vain sen osoittamiseksi, mitä kulloisenakin aikana oli ollut mahdollista tai mitä olisi pitänyt tietää (näin etenkin *Suomen kirjallisuuden* viidennessä osassa 1950-luvun kirjailijoita käsiteltäessä) (s. 385–387).

Teoksensa viimeisessä luvussa Eskelinen esittää havaintoja suomalaisten teosten viennistä ulkomaille, käännettävyydestä ja taiteilijoiden kansalaispalkasta. Tämä kiinnostava luku olisi mielellään saanut olla pitempikin. Lisäyksenä voisi mainita, että Sillanpäättä kyllä käännettiin varsin paljon, mutta se ei ole ollut pitemmän päälle tae kirjailijan tunnettuudesta ulkomailla. Samoin voisi esittää toivomuksen, että Douglas Robinsonille tarjoutuisi tilaisuus (ja rahoitus) *Alastalon*

salin kääntämiseksi englanniksi. Hänellä siihen olisi varmaan kyky ja menetelmät.

Raukoilla rajoilla on merkittävä nimenomaan siltä kannalta, että se panee monilta osin arvioimaan uudelleen sitä kuvaa, mitä suomalaisista prosaisteista on tähän mennessä sanottu. Teos olisi kaivannut jonkin verran tiivistämistä, sillä monet asiat toistuvat pariin kertaan. Sen marginaalit voidaan täyttää huuto-, kysymys-, oikein- ja väärin -merkein. Siksi se on tärkeä. Siltalan kustantamo ansaitsee kiitoksen siitä, että se on julkaissut niin-kin erilaisten kirjoittajien kuin Matti Klingen ja Markku Eskelisen tekstejä.

H. K. Riikonen

Kirjallisuuden ja posthumanismin herkkä mutta tärkeä suhde

Clarke, Bruce & Manuela Rossini (eds), *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman*. Cambridge: Cambridge University Press 2016, 231 s.

Posthumanismi on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana kehittynyt yhä keskeisemmäksi lähestymistavaksi nykyisen aikakauden ilmiöihin. Sen esittämä kritiikki humanistisesta perinteestä kumpuavaa ihmiskeskeisyyttä kohtaan on sidoksissa muun muassa eläinoikeuksista

ja ilmastonmuutoksesta käytäviin keskusteluihin. Toisaalta posthumanismi pohtii myös teknologian kasvavaa roolia, ja tämä puoli on noussut tärkeäksi osaksi esimerkiksi digitalisaation ja kehittyvien teknologioiden, kuten geeniteknologian, tarkastelua. Tärkeässä osassa posthumanistisessa keskustelussa on kirjallisuus, jonka roolia muun muassa edellä mainittujen kysymysten käsitteijänä ovat korostaneet monet tutkijat Donna J. Harawaysta N. Katherine Haylesiin ja Rosi Braidottiin. Jotkut tutkijat, kuten Stefan Herbrechter, ovat nostaneet esiin myös kirjallisuuden ongelmallisuuden posthumanismin näkökulmasta pitämällä kirjallisuutta jopa humanistisimpana ilmaisu- muotona.

Yllä mainituista teoreetikoista Herbrechter on mukana kirjoittajana Bruce Clarken ja Manuela Rossinin toimittamassa *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman* -teoksessa, johon on koottu seitsemäntoista tutkijan ajatuksia kirjallisuuden ja posthumanismin suhteesta. Teos mainostaa itseään ensimmäisenä kokoelmana, johon on kerätty yhteen näin laajassa mittakaavassa kriittisiä pohdintoja sekä ihmisen jälkeisyydestä ja posthumanismista että niiden välisestä tasapainottelusta. Vaikka posthumanismista sinänsä on ilmestynyt kokoelmateoksia, voidaan ainakin sanoa, että kirjallisuuden ja posthumanismin suhdetta ei ole aiemmin käsitelty näin moniäänisesti.

Teos alkaa Clarken ja Rossinin lyhyellä esipuheella, jossa he määrittelevät

lyhyesti posthumanismin kentän. Heidän mukaansa se on selkeästi siirtymässä teknologian roolin pohtimisesta planeetaarisen ei-inhimillisen tarkasteluun. Sen jälkeen teoksessa siirrytään käsittelemään essentialistisen ihmiskäsityksen kyseenalaistavien näkemysten esiintymistä kirjallisuudessa pääasiallisesti kronologisessa järjestyksessä. Ensimmäisessä ”Literary Periods” -nimisessä osiossa käydään läpi historiaa keskiajalta postmoderniin aika-kauteen. Jokainen artikkeli esittelee oman posthumanismin yhdistettävän teemansa ja käsittelee sitä tietyn aikakauden kirjallisuudessa. Karl Steel esimerkiksi käsittelee eläimen ja ihmisen rajojen häilyvyyden esittämistä keskiaikaisessa kirjallisuudessa, kun taas Kevin Lagrandeur rakentaa Aristoteleen ja Edwin Hutchinsin ajatuksista järjestelmäteorian mallin ja tarkastelee sen kaltaisten rakenteiden esiintymistä esimoderneissa teoksissa.

Ensimmäisessä osiossa tulee esiin käsitellyn kirjallisuuden vaihtelevuus. Keskiajan kohdalla teokset ovat pääasiassa vähän tunnettuja, kun taas esimerkiksi varhaismodernin osalta valinnat ovat William Shakespearen *Myrsky* (1611) ja Christopher Marlowen *Tohtori Faustus* (1594), jotka ovat hieman liiankin ilmeisiä. Luennat jäävät usein valitettavan pintapuolisiksi. Esimerkiksi Lagrandeurin esittämän mukaan *Myrskyn* Prospero, Ariel, Caliban ja muut hahmot muodostavat järjestelmän, jossa osaset ovat toisistaan riippuvaisia. Tälle huomiolle jää kaipaamaan perusteluja tai pohdintaa teosten näytelmämuodosta.

Monissa artikkeleissa kirjallisuus jää pohjustettavan teorian jalkoihin. Esimerkiksi Stefan Herbrechter keskittyy esittelemään postmodernismin piirteitä siinä määrin, että lopulta postmodernin kirjallisuuden edustus jää vain yhden rivin lueteloksi aihepiirille sopivista kirjailijoista. Toisaalta Jeff Wallace onnistuu modernia käsittelevässä kappaleessa tuomaan hyvin esiin, miksi juuri vaikkapa Virginia Woolf on toimiva esimerkki omalla aikakaudellaan posthumaaneja elementtejä käsitteleistä kirjailijoista.

Kokoelman toisessa osiossa, ”Post-human Literary Modes”, siirrytään ihmisen jälkeisten elementtien etsimisestä eri kirjallisuuden aikakausilta niitä edustaviin kirjallisuuden lajeihin. Osion aloittaa täysin sopivasti tieteisfiktiota käsittelevä artikkeli, jossa Lisa Yaszek ja Jason W. Ellis luovat aikakausittaisen katsauksen tieteisfiktioon tai sen niihin elementteihin, jotka sopivat ihmisen jälkeisyyden narratiiviin. Osio jättää yhtäältä huomiotta genren transhumanistiset eli teknofilisemmät puolet ja toisaalta löytää teoksista ihmisen jälkeisyyden elementtejä sekä asettaa ne surutta posthumanismin vyyhden alle. Toisaalta mainitut teokset, kuten Olaf Stapletonin *Last and First Men* (1930) ja Octavia Butlerin *Xenogenesis*-trilogia (1987–89), ovat usein edustavia ja osittain yllättäviäkin valintoja, mutta valitettavasti niihin ei mahdu juurikaan teoksia tämän vuosituhannen puolelta eli posthumanismin keskeiseltä kehitysaljalta. Valintoja ja rajausta ovat toki ohjanneet tutkijoiden omat tutkimukselliset ja

poliittiset kiinnostuksenkohteet, jotka nousevat mielenkiintoisesti esiin, mutta teorian ja kirjallisuuden vuorovaikutuksen kannalta tuoreimmat teokset olisivat voineet lisätä merkittävän oman osansa.

Toisessa osiossa keskeiseen rooliin nousee myös posthumanismin ja kirjallisuuden suhde. Muun muassa Kari Weilin autobiografioita, Lisa Diedrichin sarjakuvia ja graafisia narratiiveja, ja Ivan Callusin ja Maria Aquilinan elektronista kirjallisuutta käsittelevissä artikkeleissa pohditaan perinteisen kirjallisuuden ongelmallista suhdetta posthumanismiin. Tutkijat käsittelevät perinteisestä tekstuaalisesta kerronnasta eroavia muotoja, joiden kautta he paitsi pyrkivät osoittamaan aiempien lajien ongelmat myös perustelemaan uusien ilmaisutapojen tärkeyttä posthumanismin näkökulmasta. Esimerkiksi Callus ja Aquilina perustelevat e-kirjallisuuden potentiaalin, mutta toisaalta heidän esittämänsä ongelmat kirjallisuuden ja posthumanismin suhteista jäävät hajanaisiksi kokonaisuudeksi. Muiden tekstien tavoin he kuitenkin herättävät ajatuksia ja vievät teeman käsittelyn kanonisoitujen teosten ja tyylien ulkopuolelle. Tätä tekee myös Weil, joka tuo esiin autobiografiset elementit, jotka ilmevät monien posthumanismin taustalla vaikuttavien teoreetikkojen, kuten Hélène Cixous’n, Jacques Derridan ja Donna Harawayn, teksteissä. Hän käsittelee, kuinka nämä tekstit, kuten myös Temple Grandinin videoautobiografia *Emergence: Labeled Autistic* (1986), kyseenalaistavat toiseuden ja ihmisyyden kategoriat.

Teoksen kolmannen ”Posthuman Themes” -nimisen osion viisi tekstiä tukee aiempia lukuja käsittelemällä posthumanismiin liittyviä yleisempiä teemoja. Siinä missä aiemmissa artikkeleissa teoreetikkoja mainittiin sopivissa kohdissa kirjallisuudesta puhuttaessa, viidennessä osiossa teoreettiset tekstit nousevat fiktiota suurempaan rooliin ja monet posthumanismin kentän tunnetut kirjoittajat ovat keskiössä. Osioista nousevat esiin myös poikkeuksellisella tavalla kirjoittajien omat tyylit ja myös äänet. Esimerkkeinä tästä ovat teoksen toimittajien artikkelit, joista Clarken yliakateemisella muodollisuudella kirjoitettu artikkeli ei-inhimillisestä eroaa varsin huomattavasti Rossinin eläväisestä ruumiillisuutta käsittelevästä artikkelista. Heihin verrattuna seuraavien artikkeleiden kirjoittajat Ridvan Askin ja R.L. Rutsky edustavat akateemisen ilmaisun keskimaastoa. Askinin objekteja käsittelevä artikkeli, joka jatkaa aiempaa kirjallisuuden rooliin pohdintaa muun muassa ammentamalla, kuten monet muutkin kokoelmassa, Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin taidetta koskevista kirjoituksista. Rutsky vastaavasti käsittelee kykyämme ymmärtää teknologiaa tuomalla keskusteluun niin antihumanisteja kuin marxistisia teoreetikkoja, kuten Martin Heidegger, Frankfurtilainen koulukunta ja Fredric Jameson. Teoksen lopettaa Claire Colebrook, joka esseistisellä tyylillään tarkastelee tulevaisuuden ja posthumanismin monia risteämäkohtia, jotka eivät enää ole jaettavissa utopistisiin ja dystopisiin, useiden ajattelijoiden (esi-

merkiksi Deleuze ja Guattari, Manuel de Landa ja Bruno Latour) kautta.

The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman tarjoaa varsin toimivan yleiskatsauksen niin posthumanismiin kuin sen elementteihin erilaisissa kirjallisissa teksteissä. Se esittelee aiheeseen liittyviä keskeisiä teemoja, genrejä ja teoreetikkoja, vaikka teoksen lyhyehköjen, keskimäärin 13-sivuisten artikkeleiden takia käsittely jää usein pintapuoliseksi. Teos pyrkii luomaan kokonaiskuvaa käsittelemistään aiheista, mutta tekee yksittäisten artikkelien osalta myös varsin tiukkoja rajauksia. Tämä johtaa ajoittain mielenkiintoisten ja keskeisten aiheiden sivuuttamiseen, kuten käy esimerkiksi Lagrandeurin artikkelissa hänen jättäessään varhaismodernin kohdalla androidihahmot käsittelemättä niihin kohdistuneen runsaan tutkimuksen takia. Vastaavasti varsin yleistasoisesti otiskoitu Lisa Diedrichin artikkeli sarjakuvista käsittelee vain hyvin spesifiä ”graafisen lääke-sarjakuvan” alagenreä.

Rajauksien taustalla tuntuvat olevan paitsi tutkijoiden kiinnostuksen kohteet myös arvolataukset, jotka tulevat esiin esimerkiksi siinä, miten R.L. Rutsky sivuuttaa supersankariteeman sarjakuvissa mainitsemalla vain Alan Mooren ja Dave Gibbonsin *Watchmen*-sarjakuvan omaavan aidosti posthumanismin kannalta mielenkiintoista pohdintaa. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta monia teoksen kirjoittajia tuntuukin vaivaavan ylenkatse niin sanottuja populaarigenrejä kohtaan. Toisaalta, asenteesta ja esipuheen

planetaarisen ei-inhimillisen korostamisesta huolimatta science fiction ja teknologiaa käsittelevät diskurssit nousevat esiin hyvin monissa artikkeleissa.

Kokonaisuutena luettuna teoksen palapeliin jää aukkoja, kun taas teemojen jakautuminen vähentää yksittäisten artikkelien lukemisen hyödyllisyyttä. Myös jotkin posthumanismin piiriin kuuluvat teemat, kuten ekokritiikki, jäävät vähäiselle huomiolle, ja toisten kohdalla teorit ja kirjallisuus eivät aivan saa tasavertaista tarkastelua. Toisaalta monet posthumanismin piirteet saavat monitahoisien käsitelyyn, kuten muun muassa eettiset kysymykset, joita nostavat esiin muun muassa Ron Broglien Mary Shelley'n *Frankensteinia* (1818) käsittelevässä analyysissään ja Claire Colebrookin puhuessaan ilmastonmuutoksesta.

Kokonaisuutena 200-sivuinen teos tarjoaa lopulta mielenkiintoisen, joskin kriittistä lähestymistä kaipaavan kuvan posthumanismin ja kirjallisuuden suhteesta. Vaikka useiden ajatusten kehittämisessä päästään vain alkuun, sen herättämät ajatukset voivat tarjota pohjaa posthumanistisesta tutkimuksesta kiinnostuneille ja miksei myös kentän tuntijoille. Yhteenvetona teos on tervetullut kirjallisuuden ja posthumanismin tutkimuksen kentälle, jolle sen panos erityisesti näiden kahden suhteen tarkastelulle on potentiaalisesti tärkeä.

Jani Ylönen

Tutkimukselle ja kirjallisuudelle omistettu elämä

Yrjö Varpio, *Tämä on vielä kerrottava. Elämää yliopistomaailmassa ja kirjailijoiden parissa*. Tampere: Sanasato Oy 2016, 397 s.

Tampereen yliopiston Suomen kirjallisuuden professorina vuosina 1980–2002 toiminut Yrjö Varpio aloitti tutkijanuransa Lauri Viitaa käsittelevällä väitöskirjalla (1973), mutta yksittäisistä kirjailijoista hän on laajimmin tutkinut Väinö Linnaa (etenkin vuonna 2006 ilmestynyt elämäkerta). Varpio on käsitellyt myös suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historiaa kirjoittamalla Suomen Tiedeseuran sarjassa ilmestyneen seikkaperäisen esityksen autonomian ajan kirjallisuudentutkimuksesta Suomessa (1990) ja suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historian (1986). Hän on kirjoittanut myös esimerkiksi esityksen Mäkelän piiristä ja suomalaisen matkakirjallisuuden historian 1800-luvulta. Lisäksi hän on käsitellyt teoreettisia kysymyksiä, kuten reseptioestetiikkaa, ja toiminut vuonna 1999 ilmestyneen kolmiosaisen Suomen kirjallisuushistorian päätoimittajana.

Kiinnostavuudessaan Yrjö Varpion muistelmat vastaavat hyvin sitä näyttävää ulkoasua, jonka muistelmateos on saanut. Muistelija käy seikkaperäisesti läpi uraansa tutkijana, mutta ei rajoitu vain siihen. Kirjallisuudentutkijalle keskeistä antia tutkimuksia käsittelevien jakso-

jen ohella ovat seikkaperäiset kuvaukset opinnoista, väitöskirjatyöstä ja väittelystä, viranhauista sekä niistä virantäytöistä, joissa Varpio itse on ollut asiantuntijana. Muistelmateoksessa on myös kiinnostavia esimerkkejä muiden kuin professorinvirkosten täytöstä. Havainnollisesti Varpio osoittaa, miten väärä valintoja on voitu tehdä nimitettäessä vuosien mittaisiin määräaikaisiin tehtäviin henkilöitä, jotka eivät lopultakaan saaneet jatkotutkimusta aikaan. Muistelmateoksesta ilmenee myös selkeästi se, miten erilaista oli Varpiota edeltänyt professorikunta. Monilla oli oppikoulunopettajan tausta, heidän teoreettinen mielenkiintonsa oli vähäistä ja he olivat suuntautuneet varhaisempaan kirjallisuushistoriaan. Monet Tampereen professorit asuivat Helsingissä.

Varpio kertoo uraansa edistäneistä mutta yhtä lailla sitä hankaloittaneista henkilöistä. Jälkimmäisiä edusti apulaisprofessori Pekka Mattila. Tampere-talon johtajan, sittemmin tieteellisestä vilpistä kiinnisaadun Carl Öhmanin mauttomuudet on myös kirjattu. Yliopistomaailmaan kuuluvia originelleja tyypejä edustaa latinaa opettanut Matti A. Sainio. Varpion esittämistä mainioista henkilöistä huomio kiinnittyy muiden muassa Kari Salosaaren; tämä oli Varpion sattuvan luonnehdinnan mukaan ”epäkäytännöllinen jääräpää, joka ei saavuttanut tavoitteitaan, mutta hänen uskonsa tieteen itseisarvoon herättää kunnioitusta”. Varpion kuvaamiin henkilöihin kuuluvat

myös esimerkiksi Matti Kurjensaari, Eila Pennanen ja Raoul Palmgren.

Yrjö Varpio kuuluu niihin kirjallisuudentutkijoihin, jotka ovat pitäneet kiinteää yhteyttä kirjailijoihin. Varpion kohdalla tärkeitä ovat olleet etenkin tamperealaiset kirjailijat ja yleensä Tampereen kirjallinen elämä. Tässä suhteessa hän tarjoaa paljon kiinnostavaa materiaalia. Varpion muistelmateos on mielenkiintoista luettavaa myös sikäli, että muistelijalla on ollut monipuoliset yhteydet itäeurooppalaiseen tutkijoihin sekä ennen neuvostovaltan romahdusta että sen jälkeen. Etenkin esillä ovat yhteydet itäsuomalaisiin, unkarilaisiin ja virolaisiin tutkijoihin. Englanninkielinen maailma sen sijaan näyttää jääneen hänelle vieraammaksi. Varpion keskeinen vieras kieli on ollut saksa, ei vähiten hänen Renate-puolisonsa kautta. Latinaa Varpio sanoo tarvitseensa vain toimiessaan promoottorina.

Oma kiinnostavuutensa on Varpion kuvauksella toiminnastaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. Kun hän tuli seuran hallituksen jäseneksi, opasti Kai Laitinen häntä mainitsemalla Pentti Leinon (suomen kielen professori) negatiivisesta suhtautumisesta kirjallisuuteen. Tähän voidaan lisätä, että tällainen suhtautuminen tuli selvästi esille Leinon toiminnassa Helsingin yliopiston professorina, suoranaishana vihamielisyytenä etenkin yleistä kirjallisuustiedettä kohtaan. Varpio on joutunut myös valittamaan sitä, että hänen päätoimittamansa kirjallisuus-

historiahankkeen yhteydessä ”kotimaisen kirjallisuuden väki piti sen mustasukkaisesti omissa käsissään eikä yleisen kirjallisuustieteen väkeä kaivattu” (s. 296).

Vaikka muistelmateoksen alaotsikossa mainitaan aiheeksi yliopistomaailma ja tutkijat, Varpio esittelee myös sukutaustaansa ja perhettään, samoin kuin sitä mitä hän on kirjoittanut suvustaan ja sukuun liittyvästä Miehikkälän paikallis-historiasta. Kiinnostavaa on myös lukea Varpion kaunokirjallisista ambitioista, joihin kuului Alfred Kordelinin murhaa käsittelevä näytelmä. Monien muiden aloittelevien tutkijoiden tapaan Varpio oli hankkinut lisäansioita käännöstoilla. Laajin hänen kääntämänsä teos oli Willi Heinrichin viihderomaani *Perhoset eivät itke*.

Varpiolla on silmää pikanteille yksityiskohdille ja hänellä on myös kertojan kykyä. Vallan mainio on hänen kertomuksensa puheen pitämisestä Kirsi Kunakselle Alfred Kordelinin säätön juhlaillallisilla.

Erästä yksityiskohtaa en malta olla mainitsematta. Varpio moittii paria tutkijaa (joista toinen on tämän kirjoittaja) siitä, että nämä Richard Wagneria koskeissa esitelmissään eivät olleet puhuneet säveltäjän juutalaisvihasta. En voi ymmärtää, pitääkö juutalaisvihasta mainita sellaisissakin Wagneria koskevilla esitelmissä, joilla ei ole mitään tekemistä juutalaisuuden kanssa, etenkin kun Wagnerin juuta-

laisvihaa on käsitelty muissa yhteyksissä hyvinkin paljon ja se on kaikkien tiedossa.

Yrjö Varpion muistelmateos on merkittävä lisä ja täydennys vuonna 1998 ilmestyneeseen Tampereen yliopiston Taideaineiden laitoksen historiikkiin *Kirjava aika* (1998). Samalla se on monipuolinen kuva tutkijan työstä, akateemisesta miljööstä Suomessa ja muualla sekä toiminnasta kirjallisessa elämässä.

H. K. Riikonen